

MISÁK Marianna

Zsarnay Lajos református püspök emlékezete



Százötven éve annak, hogy a jeles pataki diák, professzor, tiszáninneni főjegyző, majd püspök 1866-ban meghalt. „Magyar református Sionunk egyik éber őre elaludott...”¹ – című gyászbeszédével Török Pál dunamelléki püspök Zsarnay Lajos egész életét, tevékenységét kívánta jellemezni.

1802. január 1-jén született a Torna vármegyei Zsarnón.² Apja Zsarnay Ferenc közbirtokos, anyja Csécsi Zsuzsanna nemes. Az 1811–12-es tanévben került a Sárospataki Kollégiumba. A gimnáziumi évek után bölcsészetet, jogot és teológiát hallgatott. 1819. július 16-án, tizennyolc évesen írt alá a togatusi törvényeknek. Eleinte jogi pályára készült, ügyvéd szeretett volna lenni. Majd miután a Láczy Szabó József halálával megüresedett lelkészi állást felajánlották neki, továbbá a Tiszáninneni Református Egyházkerület közgyűlése 1829-ben meghívta a Sárospataki Főiskola Gyakorlati Teológia Tanszékére főállású tanárnak, lemondott a jogi pályáról. Professzori munkájához való felkészülés végett 1829 és 1831 között a göttingeni egyetem hallgatója volt. 1831 augusztusában tért haza külföldi tanulmányútjáról, hogy a lelkészi feladatokat, illetve a Gyakorlati Teológiai Tanszéken felajánlott állást betöltse. Október 15-én fogadalmat tett. Az 1848. szeptember 1-jére tervezett, a vallás és közoktatási miniszterrel tartandó országos pesti értekezletre a kerület részéről őt delegálták.

1848-ban Szatmáry József püspök meghalt, s helyére az egyházkerület Apostol Pál egyházkerületi főjegyzőnek szavazott bizalmat. Az üresen maradt főjegyzői állásra az eddigi munkálkodása érdemeiért, közszavazással, 1849-ben Zsarnay Lajost választották. A következő évben Apostol Pál püspök is elhunyt. Utóda Zsarnay lett. Május 1-jén iktatták be Miskolcon püspöki hivatalába, ahol a következő szavakat intézte hallgatósága felé: „... legyek átokká, ha csak egy hajszálnyit is engedek jogainkból!”³ Élete utolsó szakaszában súlyos betegségbe esett. 1866-ban halt meg, temetése június 13-án volt Pesten.

A temetése után tartott megemlékező beszédekből megismerhetjük Zsarnayt mint tanárt, mint embert, mint harcost, mint kollégát, mint jogászt, s nem utolsó sorban, mint egyháza előljáróját. A kezdettől fogva szorgalmas diák már a Kollégiumban elnyerte a tanárok elismerését. A jog- és politika tudományokat oly mértékben sajátította el, hogy a híres jogtudós, Kövy Sándor mellett, annak utolsó évében a jogi tudományoknak helyettes tanárává tették. 1829-ben pedig, amikor Kövy Sándor már halálos ágyában feküdt, ő vezette le nagy elismeréssel a szokásos évi szigorlatot és közvizsgát. Tanári tevékenységét 1831 őszén kezdte meg. Prágai Lajos így magasztalta: „Igen, ő, mint tanár és Isten sáfára, mint minden magasabb lelkek, legfőbb gyönyörűségét a tudományokkal barátkozásban lelé. Azért nem volt már élte alkonyán vidék az emberi esméretek nagy birodalmában, melyben tájékozva nem vala – ő valóságos tudós volt.”⁴ Prágai úgy beszél róla, mint aki egykor diákja, majd munkatársa volt.



Közelebbről is ismerhette, s bár ha fel is fedezünk szavai között némi elfogultságot, azt nem vonjuk kétségbe, hogy Zsarnay tudós volt. Ezen túl pedig nemcsak szóval, hanem életével is tanított. „Ő a mint tanított, úgy élt és tett.”⁵

Szívós Mihály miskolci tanár 1866. június 17-én mondta el beszédét. Mikor tanári mi-voltának ecseteléséhez ért, ő maga is feltette a kérdést: „Mit mondjak hosszas tanári pályájáról, mely maga elég lenne arra, hogy neve örök betűkkel legyen hazai tudományosságunk s iskolánk évkönyvébe bevéve.”⁶ Az egyházkerület akkori lelkészei, kevés kivételtől eltekintve, mind Zsarnay tanítványai voltak. Szívós ezért szinte mint tanítványokat szólítja meg, amikor azt mondja, hogy ő „...tanított meg azon bölcsességre, miként kell a szelídség és alázatosság ezen hivatalát úgy folytatni, hogy magasztos céljának megfeleljen. Hogy az ige, ha kell, legyen balzsam, a melylyel a lelkipásztor a szenvedők vérző sebeit kötözgeti; legyen vigasz, a melylyel az özvegyek és árvák könyeit letörli; ha kell büntető vessző, melylyel az álság palástjába rejtőzött bűnt megfenyíti.”⁷ Jelleméről, az iskola iránti elkötelezettségéről szintén – elvéve ugyan, de – találunk utalásokat. Prágai szerint „Ő feddhetetlen, mértékletes, igaz és szeretetteljes volt.”⁸ Szívós pedig így beszél róla: „Ti csaknem mindnyájan ismertétek őt, a lelkes, fáradhatatlan tanárt, ki szigorát szeretettel lágyítja, míg egyrésről tanári tekintélyét csorbíthatatlan meg tudta őrizni, másrésről leereszkedő nyájassága által magához emelt. Szóval: valódi tanító és atya volt egy személyben. Nagy kincs, ha ezen tulajdonok közül csak egyik van is meg kiválólag a tanárban; valódi szerencse, ha egyesülve mindakettő.”⁹

Zsarnay Lajos nem tartozott a hirtelen haragú, forrófejű, meggondolatlan, tékozló, könnyen változtató, rugalmas reformerek közé. Sokkal inkább óvatos, szigorú, a hagyományokhoz ragaszkodó, elvei mellett kiálló ember volt. Ez nyilván nem jelentette azt, hogy időnként nem tett vagy mondott olyat, ami lobbanékonyágát is megmutatta. Prágai – kissé megszépítve emlékezetét –, úgy beszél róla, mint akit ez utóbbi nem jellemezett. „A nyugalom, mely alakján s e méltóságos arcon ült, sem vérmérséklet következése, sem mesterkélt nem vala, hanem tükre a magával tisztában lévő léleknek, s eredménye az akarat erőnek, mely nem engedé, hogy érzése tengerét az indulatok szellői felháborítsák.”¹⁰ Nem állíthatjuk, hogy Zsarnay tökéletes volt, még akkor sem, ha ilyen szép szavakkal ecsetelik nyugalmas természetét. Kollégáihoz, vagyis a Kollégiumban dolgozó tanártársaihoz való viszonya nem volt mindig felhőtlen. Gyakran került szembe leendő pataki tanárokkal, vagy éppen öntött lelket a vele együtt munkálkodókba. Lobbanékonyágát különösen egy esetben láthatjuk, az Erdélyi Jánossal való kapcsolatában, aki 1851-ben került a pataki kollégiumba tanárnak, s akivel már ezt megelőzően újságok hasábjain vitába szállt.¹¹

Sokat fáradozott a Főiskola diákjaiért, tanáraiért. 1842-ben munkája révén alakult meg a tanári „nyugtintézet”, amely a fennmaradt források alapján működőképesnek bizonyult.¹² A legfőbb ok, amiért fontosnak tartotta e nyugdíjintézet létrehozását, az volt „... hogy egyeseink a leg szívesebb igyekezet, és leg szilárdabb akarat mellett is alig képesek gyakran saját és övéik csak jelen bajain is segíteni, arra nézve pedig, hogy külföldben is csekély fizetésünkből meg élemedett korunkat, s majdan lehető özvegyeink s árváink jövő sorsát biztosíthassuk...”¹³

A szabadságharc ideje alatt, majd annak leverése után, a megtorlások egy része a protestáns egyházak megsemmisítését célozta. A pataki iskola nehézségekkel, a tanárok megélhetési gondokkal néztek szembe. Mivel az egyházkerület elvesztette önrendelkezési jogát, nem tudta biztosítani intézményei számára az iskolai tőkék kamatainak behajtását. A püspök a tanári kar számára azt tanácsolta, hogy vidéken keressenek maguknak állást, míg a helyzet nem változik. Zsarnay azonban semmiképpen nem látta járható útnak, hogy a Kollégium tanárai szétszédjenek. „Nekünk önerőnkől is fel kell tartani főiskolánkat. Ha az egyházkerület



nem működik, munkálkodjunk mi, mert Isten is csak azt segíti, ki munkálkodik. Alakítsunk saját körünkből gazdasági választmányt, mely főiskolánk anyagi érdekeire felügyeljen.”¹⁴ Lét-rejött a gazdasági választmány, amelynek legbuzgóbb tagja, munkása volt mindaddig, míg Miskolcra nem költözött.

Miután a főiskolai életnek ez a része rendeződött, figyelme a szellemiek felé fordult. Felismerte, hogy a szellemi munkásság megindulását, az irodalmi tevékenység fokozását is jutalmazás révén lehet felébreszteni illetve növelni, ezért szorgalmazta, hogy a tanárok által készített eredeti munkákat, legyenek azok akár népiskolaiak, akár gimnáziumiak, bizonyos összeggel jutalmazzák. „... mily nagy nyereség az a főiskolára minden tekintetben, ha tanárai irodalmi férfiak is...”¹⁵ Fáradozásainak hamar sikere lett. Az egyházkerület 16 pengő forintban állapította meg az eredeti művek ívenkénti díjazását.

1849-ben választották meg a Tiszáninneri Református Egyházkerület főjegyzőjének, amely tisztségre 1850 tavaszán esküdött fel. Szívós Mihály megjegyzése alapján „Itt nyílik meg ... főpásztorunk nagy érdemeinek hosszú sora.”¹⁶ Bátorságára hívja fel a figyelmet, amikor azt mondja, hogy „Már maga a jegyzői hivatal elfogadása nagy áldozat volt tőle olyan időben, midőn a szabad szó szentségtörésnek tekintett, midőn a forradalom sírjába fojtott nemzetnek még panaszkodni sem volt szabad.”¹⁷ Majd ezt követően az 1853-as évet emeli ki, amikor a sárospataki iskola nyilvánossági jogát megszüntető rendelettel szemben tiltakozott, s amiben a Tiszáninneri Egyházkerület egyedülálló volt. Zsarnay szavait idézve: „... az autonómia árán még a nyilvánosság sem kell, s iskoláit keze közül ki nem adja.”¹⁸ Az 1859-ben kiadott pátens és az azt kísérő miniszteri rendelet utáni egyházkerületi tanácskozássra Szívós Mihály emlékezett vissza: „Ti is tudjátok jól, mily magasztos lelkesedéssel védte jogainkat. Mintha most is látnám, mint emelkedik fel főjegyzői székéről, s az annyi drága vérral szerzett törvények alapján, miként mond ellene a legfőbb nyílt parancs s miniszteri ideiglenes rendeletnek, a meggyőződés és határozott hangján kinyilatkoztatván, hogy azokat el nem fogadjuk sem keletkezése módjára és útjára, sem címére, elveire, s tartalmára, sem azon következményekre nézve, melyek annak életbelépése mellett egyházi s iskolai ügyeinket fenyegethetik, s így annak életbeléptetésére segédkezett nem nyújtunk.”¹⁹

Püspöki éveit alatt kifejtett tevékenységét hasonló elismerés övezi. Valódi pásztor volt kerületének minden időben. Különös hangsúlyt kap az 1863-as inséges időszak. Óriási aszály pusztított, és a lelkészek, egyházi hivatalnokok megélhetési gondokkal küzdöttek. A gyülekezeti tagok a saját maguk mindennapi betevőjéről is alig tudtak gondoskodni, így a lelképásztorok helyzete egyre súlyosabb lett. Sokan az éhhaláltól rettegték. Külföldi egyházak segítségét kérve próbált enyhíteni a nyomoron. 1864-ben az egyházkerület Hollandiából kapott segítséget.

Végül ejtenünk kell még néhány szót Zsarnay Lajos széleskörű irodalmi tevékenységéről. Az általa készített művek szinte kivétel nélkül egyházi jellegűek, ez alól képez kivételt a görög-magyar szótára. Művei jelentős részét tanársága idején és főjegyzői állása során készítette el. Nyilván munkája megsokasodása magyarázza, hogy az 1860-as évektől kevesebb írása látott napvilágot. Műveit felsorolva és értékelve Emödy Dániel mondja: „... szakértők úgy nyilatkoztak róluk mindenkor, hogy azok a tudomány mai színvonalán állanak. Annyit azonban én is mondhatok, hogy ritka könyvben láttam annyira igazolva, hogy „az irány maga az ember”. ... Belül igazság. Kívül nyugalom. És noha a magyar tudományos akadémiának hittudományi osztálya nincs, kétségkívül az összes irodalmi munkásság befolyt arra, hogy azon tudományos egyesület elhunyt jelesünket 1858-ban a görög-magyar szótár körül szerzett érdemeiért levelező tagjai koszorújába fűzte.”²⁰ Irodalmi munkássága mellett említésre méltóak levelezései is.



Zsarnay élete utolsó szakaszában súlyos betegségbe esett, amelyből már nem gyógyult fel. Álljanak előttünk Emődy Dániel sorai, amelyekben eddig felsorolt tevékenységén túl hazája szeretetét emeli ki: „Igen, midőn ő az iskolaügyet szerette, a hazát szerette; szerette nemcsak azon Magyarországot, a mely volt, dicsőségével, hanyatlásával, rövid felegyenesedésével. Szerette nemcsak a korabeli Magyarországot, zsibbadt álmában úgy, mint ébredésében, a lelkese-
dés rövid virágvasárnapján, s a szenvedés hosszú nagyhetében: ő szerette azon Magyarorszá-
got is, a mely lesz, úgy a mint azt a nemzet látnoka jósolta, s mint a hazai ügy egyik leghőbb
napszámosa mindent megtőn, hogy a keletkező nemzedéket minél magasabbra segítse. Szó-
val az ő honszeretete olyan volt, a minőt a költő leír: „Mely ölelve tartja a jelent, Mely a hűség
szép emlékezetével Csügg a múlton, és jövőt terem”.²¹

Jegyzetek

- 1 Török Pál: Gyászbeszéd Zsarnay Lajos szuperintendens koporsója bezáratásakor. In: Zsarnói Zsarnay Lajos szuperintendens emlékezete, Sárospatak, 1866. 3. o.
- 2 Az életrajzi adatok forrása (a továbbiakban külön hivatkozás nélkül is): Főtisztelendő Zsarnay Lajos úrnak, a Tiszáninneni Helv. Hitv. Egyh.-kerület superintendensének rövid életrajza. In: Ballagi Mór (szerk.): Protestáns képes-naptár 1866-ik évre, Pest, é. n. [1865]; Zsarnay Lajos superintendens = Vasárnapi Újság, 1865. 44. szám, 549. o.; Dobrossy István (főszerk.): Miskolc története 1848–1918, 4/2. kötet. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2003. 823. o.; továbbá levéltári források: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára (SRKTGyLt) K.a.II.21–26.; K.e.I.1. 82.; B.LIV. 23,296.; B.LXX. 32,170.
- 3 Szívós Mihály: Emlékbeszéd néhai főtisztelendő Zsarnay Lajos szuperintendens úr felett. In: Zsarnói Zsarnay Lajos szuperintendens emlékezete, i. m. 28. o.
- 4 Prágai Lajos: Halotti egyházi beszéd a püspöknek, mint Isten sáfárának tulajdonairól... 1866. jun. 17-én. In: Zsarnói Zsarnay Lajos szuperintendens emlékezete, i. m. 16. o.
- 5 Uo. 17. o.
- 6 Szívós, i. m. 23. o.
- 7 Uo. 23–24. o.
- 8 Prágai, i. m. 17. o.
- 9 Szívós, i. m. 24. o.
- 10 Prágai, i. m. 17. o.
- 11 Vö: T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János Sárospatakon. In: A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1981. 233–242. o.
- 12 SRKTGy Lt. B.LXV. 28,837.
- 13 SRKTGy Lt. B.LXV. 28,837.; B.LXV. 29,274.
- 14 Szívós, i. m. 24. o.
- 15 Uo. 25. o.
- 16 Uo. 26. o.
- 17 Uo.
- 18 Uo.
- 19 Uo. 27. o.
- 20 Emődy Dániel: Emlékbeszéd ... 1866. július hó 8-dikán. In: Zsarnói Zsarnay Lajos szuperintendens emlékezete, i. m. 46. o.
- 21 Uo. 43. o.